

## ТРИПІЛЬСЬКІ «БІНОКЛІ»

Олександр Завалій  
(м. Київ)

*Робота присвячена осмисленню релігійної складової у виявах ритуальної пластики трипільської етнокультурної спільноти. Автор роботи залучає до розгляду одну з «візитних карток» духовної складової Трипілля – «біноклевидний» (біконічний) керамічний посуд, який став одним з найбільш характерних візуальних маркерів цієї культури.*

**Ключові слова:** Трипільська культура, сакральний обряд, храм, вітвар, трипільський «бінокль», посуд.

Біноклеподібні посудини (біконічні, подвоєні, бінарні) – форма культової кераміки трипільської культури відома від раннього етапу розвитку хліборобської етнокультурної спільноти й до фінальних етапів її існування (кінець Трипілля А, перша половина V тис. до н. е. – кінець Трипілля СІ – поч. С ІІ, друга половина IV тис. до н. е.). Аналогів подібній пластиці не виявлено в жодній іншій культурі світу. Це свідчить про те, що їх ідея належить етнічному субстрату, який утворився виключно на місцевому ґрунті. Це й показник відриву у творчих досягненнях в порівнянні з іншими народами.

«Біноклі» знаходять під час досліджень трипільських святилищ, виробничих комплексів й будівель. Були випадки знахідок таких посудин з внутрішнім наповненням: зерном, перепаленими відщепами, серед яких були й наконечники стріл та інше. Кількість знахідок в одній споруді може коливатися від одної посудини до десяти. Трапляються й знахідки так званих моноклів та тріноклів. Зауважимо, що серед загальної маси трипільської кераміки ці вироби вкрай рідкісні й датуються більш пізнім періодом (Трипілля ВІІ). Скоріше за все подібні одинарні та потрійні керамічні вироби є пізнішою новацією у світоглядній системі трипільського етносу, що черпало своє символічне значення від досить розповсюджених подвоєних виробів – «біноклів».

Вперше трипільський «бінокль» ввів до наукового обігу першовідкривач трипільської культури Вікентій Хвойка. Саме він зробив замальовку цієї унікальної керамічної пластики та у 1913 році розмістив її на титульній сторінці своєї праці «Давні мешканці Середнього Придніпров'я і їх культура у доісторичні часи». Так подвійний ритуальний посуд було відкрито для широкої аудиторії. Проте довгий час ідеологічну характеристику трипільському «біноклю» ніхто не надавав,

адже існувала негласна засторога: «Ідеології не торкатися!». Чого доброго міг відкритися духовний образ найдавнішого хлібороба, що суперечило б матеріалістичному ідеологічному підходу в науці. В такому дослідницькому стані «біноклевидний» посуд стає об'єктом вивчення вже вітчизняних науковців незалежної України.

Значення подвійної посудини було значно підсилене разом з відкриттям на європейському континенті Храму трипільської культури [1, с. 97-121; 2, с. 309-334], що поблизу села Небелівка, Кіровоградської області. Храм став зразком організованого духовного життя хліборобської спільноти з віднайденими символами релігійного культу в сакральному просторі будівлі. І ось на одному із семи вівтарів Храму археологи знаходять фрагменти так званого «бінокля». В проблематиці ритуального «бінокля», на наш погляд, варто відійти від того, що в нього поміщали або в яку з лунок що проливали, чи був він піднесений над головою жерців чи стояв собі як символ, не потребуючий додаткових маніпуляцій. Відомі археологічні знахідки з внутрішнім наповненням посудини свідчать про те, що використовувався він по різному. В одному випадку був повністю заповнений зерном [3, с. 156], в іншому перепаленими відщепами з крем'яними наконечниками стріл [4, с. 147].

На погляд автора, маніпуляції з «біноклем» могли відрізнитися у залежності від священнодійства й ситуації, а ось внутрішньо духовний символ «парних» структур поєднаних в один об'єкт залишався одним. Тому й головний сенс дослідження такої унікальної пластики має полягати у визначенні його внутрішнього значення, без відходів на зовнішні деталі, які змінювалися.

У трипільській культурі дихотомія та бінарні опозиції присутні серед дуже різних категорій знахідок, що є стабільним свідченням використання поділу цілого на частини. Це є свідченням духовного й інтелектуального осягнення метафізики нерозривної єдності двох протилежностей чи еманцій в Єдиному. Тут зовнішня форма керамічного виробу надає шлях духовних аналогій між реальним світом предметів з інтуїтивним світом Божественних сфер. Іншими словами: форма видимого символу розгортає внутрішню ідею невидимого духовного символу. Розкривається значення, яке перебуває за межами видимого. Трипільське суспільство йшло власним духовним шляхом, створивши та розвинувши ідеї, які дійшли до нас у вигляді символічних артефактів, серед яких чільне місце посідають трипільські «біноклі». Подвоєні посудини – це не просто ритуальні предмети, не просто пам'ятка, а унікальна концепція творення світу, спадщина Божественних сфер, яку трипільці досконало розуміли й зображали.

Характерною рисою «біноклевидного» (біконічного) символізму трипільського керамічного посуду, являється його здатність породжувати вторинні символічні конструкції в рамках понять та ідей видимої реальності. Такий ментальний символ може створювати гносеологію з поступовим відходом у сферу підсвідомого, де сам символічний код стоїть немовби між світом умовного і явного. Для енеолітичної культури землеробського типу, де основу символічного кодування складають родючість й відродження, матеріалізований образ людських протилежностей є провідником до космогонічних породжувальних сил небесних й земних начал. Маніпуляція з матеріальним подвоєним образом в ході ритуального акту може відсилати й повертати до того первородного стану Єдиного з якого виділяються символічні «бінарні» похідні.

#### **Джерела і література:**

1. TYRAGETIA. Arheologie. Istorie. Antica. Chisinau. Vol. VII [XXII] nr. 1., 2015. 434 с.
2. Відейко М., Бурдо Н. «Мегаструктура» – Храм на трипільському поселенні біля с. Небелівка // Культурний комплекс Кукутень-Трипілля та його сусіди. Збірка наукових праць. – Інститут археології НАН України, 2015. 476 с.
3. Літопис Хмельниччини: краєзнавчий збірник / [Ред кол.: О.М. Брицька (голова), С.М. Єсюнін (відпов. редактор) та ін.]. Хмельницький: ПП Мельник А.А. 2015. 332 с.
4. Бибиков С.Н. Раннетрипольское поселение Лука-Врублевецкая на Днестре: К истории ранних земледельческо-скотоводческих племен на юго-востоке Европы – Материалы и исследования по археологии СССР. Москва, Ленинград. № 38, 1953. 460 с.

**УДК 730.071 (477.53)**

### **МАЙСТЕР ЗООМОРФНОЇ СКУЛЬПТУРИ ВАСИЛЬ ОМЕЛЯНЕНКО З ОПІШНОГО І ЙОГО ЗВ'ЯЗОК З БІЛОРУССЮ**

**Людмила Метка**

**(сmt. Опішне, Зіньківський район, Полтавська область)**

*На основі спогадів майстра зооморфної скульптури Василя Омеляненка з Опішного, що у Полтавщині подано інформацію про зв'язок майстра з Республікою Білорусь.*

***Ключові слова:** Василь Омеляненко, симпозиум, зооморфна скульптура, Опішне, Республіка Білорусь.*